

Попович Ігор Степанович
к. психол. н., доцент
Херсонський державний університет
(м. Херсон),

СОЦІАЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

Останні десятиріччя особливої актуальності набуває вивчення соціально-психологічної теорії, дослідження суб'єктивної реальності людини. Особливе місце в цих дослідженнях посідають соціальні очікування особистості, що можуть здійснювати не тільки інтеграційний та регулятивний вплив на змістові характеристики міжособистісних взаємин, але й руйнувати їх, негативно впливати на соціально-психологічний клімат групи. Неадекватні соціальні очікування є причиною низки деструктивних психічних утворень особистості. Все частіше ми спостерігаємо, що соціальні очікування випускників середніх, неповно середніх загальноосвітніх шкільних закладів, професійно-технічних училищ, середніх спеціальних закладів освіти, вищих закладів освіти різних рівнів акредитації, почасти не збігаються з реаліями взаємин на наступному етапі життя, а іноді накладають свій відбиток на все життя особистості. Це, звісно, породжує цілий комплекс проблем, додаткові конфлікти, невідповідність між очікуваним та реальним перебігом подій зокрема та результатом в цілому. Окрім того, демократичне суспільство висуває нові вимоги до комунікативних вмінь фахівців, їх толерантності, здатності до саморегуляції тощо. Часто неготовність до вимог сьогодення, що продиктовані реаліями життя, нерозуміння необхідності перебудовуватися, вже закладають підвалини неадекватних соціальних очікувань особистості, зменшують її шанси на успіх в житті.

Дослідження соціальних очікувань особистості в кризових умовах та критичних ситуаціях життя продовжує наукові пошуки автора, і є спробою підкреслити значення і показати роль соціальних очікувань як одного з

малодосліджених психологічних феноменів, вплив якого позначається як на конструктивних проявах, так і на деструктивних проявах професійного становлення та розвитку особистості.

Є низка досліджень про чинники, які сприяють професійному становленню та розвитку особистості, так і перешкоджають, у результаті чого фахівець може отримати емоційне вигорання чи професійну деформацію, що може закінчитися навіть професійною деградацією людини. Однак, на наш погляд, психологічний зміст, механізми та функції соціальних очікувань потребують скрупульозного дослідження в контексті професійного становлення та розвитку особистості. З соціальними очікуваннями людина повсякчас зв'язана, починаючи з вибору професії чи інших етапів її становлення як фахівця-професіонала. З роботою, професійним зростанням людина пов'язує добробут сім'ї, своє майбутнє, «завтрашній день», свій «слід на землі». Соціальні очікування – це проєкції в майбутнє, орієнтири, які не дозволяють їй заблукати у вирі людського буття і допомагають знайти себе. З огляду на висвітлені міркування, очевидно є **теоретична і практична актуальність** запропонованої теми дослідження.

Мета статті полягає у висвітленні деяких особливостей дослідження соціальних очікувань особистості, зокрема в кризових умовах та критичних ситуаціях життя у контексті професійного становлення та розвитку особистості.

У науковій літературі знаходимо дослідження чинників, що негативно позначаються на професійному розвитку особистості: несприятлива соціально-економічна ситуація, низька організаційна культура праці, відсутність стійкого соціально-професійного інтересу до змісту трудової діяльності, недостатній рівень розвитку здібностей, професійно важливих рис, психофізіологічних властивостей. Урахування індивідуально-психологічних особливостей людини зводиться до профвідбору та створення індивідуального стилю діяльності (І.Бандурка, П.Гончарук, К.Гуревич, Є.Климов, В.Мерлін).

Психологи зазначають, що професійний розвиток супроводжується періодами регресу, дезадаптації, стагнації, кризами, деформаціями, а в окремих

випадках і професійною деградацією людини (О.Андрієнко, С.Безносков, Р.Грановська, Л.Корнєєва, А.Маркова).

Аналізуючи причини, що перешкоджають професійному розвитку людини, А.Маркова вказує на віковий аспект і пов'язане з ним старіння, професійні деформації, професійну втоми, емоційне вигорання, монотонію, тривалу психічну напруженість, зумовлену складними умовами праці, а також на кризи професійного розвитку.

А.Філіппов, аналізуючи психологічні механізми реалізації нововведень, виокремлює декілька типів психологічних бар'єрів: організаційно-психологічні, соціально-психологічні, когнітивно-психологічні та психомоторні. Психологічні бар'єри, безумовно, зумовлюють виникнення конфліктних ситуацій, викликають психічну напруженість, незадоволеність змістом праці, досягнутими результатами, організацією бізнес-процесів, управлінським складом організації.

Приходимо до висновку, що професійний розвиток – це не тільки вдосконалення, поступ вперед, але й руйнування, виникнення негативних тенденцій та розвиток професійно небажаних новоутворень. Проте, ті ж самі психологічні бар'єри можуть бути необхідним чинником, що забезпечує, активізує, виступає рушійною силою розвитку діяльності, а відповідно, і особистості (Р.Шакуров). Психологічні бар'єри можуть як сповільнювати, так і сприяти професійному розвитку особистості, вони є тією «перешкодою», яку необхідно долати на етапах професійного становлення особистості.

Соціальні очікування через перманентну апробацію коригуються. Спочатку на рівні когнітивної складової, потім емоційно-ціннісної та поведінкової, що засвідчує детермінований характер будь-яких змін, тобто їхню причинну зумовленість. Це приводить в дію такий складний психологічний механізм аналізу і синтезу соціально-психологічної реальності, як соціальні очікування особистості. Неправильно обрана професія негативно позначається не тільки на самооцінці та рівні домагань індивіда, а й може стати причиною

пригніченого стану, депресії, психологічної кризи, прискорити процеси професійної деформації.

Соціальні очікування можуть завести особистість в кризові умови, критичну ситуацію життя. Зрозуміло, що це неадекватні соціальні очікування. Людина сама творить своє буття, свою суб'єктивну реальність. Ці ж соціальні очікування, а саме активна дієва позиція людини, яка реалізується через регулятивну функцію соціальних очікувань, може вивести її з цієї кризової ситуації, критичних умов життя і активізувати самореалізацію, творче процвітання, досягнення акме. Регулятивна функція соціальних очікувань – це здатність людини аналізувати свій внутрішній світ і на цій основі формувати відповідні регулятивні системи. Регулятивні системи змінюють сприйняття й ставлення як до самого себе, так і до оточуючих, і позначаються на змістових та динамічних характеристиках рівнів сформованості соціальних очікувань людини. Високий рівень сформованості соціальних очікувань сприяє досягненню професійної майстерності людини та її особистісної самореалізації, забезпечує розвиток особистості як суб'єкта самоактивності, сприяє подоланню будь-яких кризових умов та критичних ситуацій.

У подальших наукових пошуках акцентуємо увагу на ролі соціальних очікувань у формуванні світогляду особистості.